

**ГРЪЦКО-СТАРОБЪЛГАРСКИ ЛЕКСИКАЛНИ ПАРАЛЕЛИ
В ПРЕВОДА НА БИБЛЕЙСКАТА КНИГА НА ПРОРОК
ИЕЗЕКИИЛЯ С ТЪЛКУВАНИЯ ОТ ТЕОДОРИТ КИРСКИ
ПО РКП. F.I.461 (РНБ, СПБ)**

Татяна Илиева
Кирило-Методиевски научен център –
Българска академия на науките

Татяна Илиева. Гръцеско-древнеболгарские лексические параллели в переводе библейской Книги Пророка Иезекииля с толкованиями Феодорита Кирского по ркп. F.I.461 (РНБ, СПб)

В статье рассматриваются различные приемы перевода (пословный, поморфемный и смысловой), использованные автором древнеболгарского перевода *Книги пророка Иезекииля* с толкованиями Феодорита Кирского по свидетельству рукописи XIV века F.I.461 (РНБ, СПб). На основании проведенного анализа автор приходит к выводу, что в тексте есть особенности, характерные как для кирилло-мефодиевских переводов, так и для преславской литературной нормы. Это недвусмысленно свидетельствует о принадлежности переводчика к столичному литературному кругу и в то же время показывает, что он хорошо знает традиции, заложенные солунскими братьями и продолженные их учениками и последователями.

Ключевые слова: История перевода Библии в средневековой Болгарии, Преславский перевод Ветхого завета, славянская Толковая Библия

Tatyana Ilieva. Greek-Old Bulgarian Lexical Parallels in the Translation of *The book of Ezekiel* with a Commentary by Theodorites of Crete according to Manuscript F.I.461 (The National Library of Russia, St. Petersburg)

The article examines the different methods of translation (word-based, morpheme-based and semantic) used by the author of the Old Bulgarian translation of *The Book of the Prophet Ezekiel* with a commentary by Theodorites of Crete according to Manuscript F.I.461 (The National Library of Russia, St. Petersburg) of the 14th century. On the basis of the analysis conducted, the researcher comes to the conclusion that the translation has peculiarities characteristic of both the translations by St. Cyril and St. Methodius, on the one hand, and of the Preslav literary norm, on the other. This unmistakably points to the fact that the translator belonged to the literary circle of the capital but was also familiar with the traditions of the Thessalonica brothers, which were carried on by their disciples and followers.

Key words: the history of the Bible translations in medieval Bulgaria, the Preslav translation of the Old Testament, the Slavonic interpretative Bible

Развитието на преводите на Библията на говорим език се приема не само като съществен елемент от развитието на църковната литература на отделните християнски народи, но и като легитимна част от обекта на историята на словесното творчество, създадено на техните езици. Българската култура и литература в това отношение не правят изключение. Този факт обуславя значимостта на изследванията по история на библейските преводи в книжнината ни като отделно поле на научни занимания.

Предвид важността на библейската проблематика още през 90-те години на XX в. в Кирило-Методиевския научен център към БАН по инициатива на тогавашната му директорка Св. Николова бе стартиран мащабен международен проект, целящ осъществяването на наборно дипломатическо издание на ръкопис F.I.461 (РНБ, СПб) от XIV в.¹ Този писмен паметник с включените в него двадесет и три от общо 39-те канонични старозаветни книги, плюс тълкуванията към тях, е най-древното достигнало до нас свидетелство за предприет сред славяните опит Ветхозаветният канон да бъде окомплектован в един корпус преди появата на Генадиевската Библия през 1499 г. Това прави посочения кодекс изключително ценен извор за изучаване на старобългарския превод на Свещеното Писание, още повече че в науката съществува предположение, че той съдържа части от Методиевия превод, както и някои преславски преводи от IX – X в. Поетото начинание е действително голямо предизвикателство за изследователите, тъй като гръцката традиция на ветхозаветната екзегеза все още не е достатъчно изучена и липсват критически издания².

¹ Ръкописът е представен подробно в статията *За най-стария български средновековен ръкопис на Стария Завет* на Светлина Николова, която още през 1994 г. обявява, че ръководената от нея научна институция планира да се заеме с неговата публикация. Вж. Николова 1995: 110 – 118, 1998: X.

² До момента са реализирани три тома, чието пускане в научен оборот предоставя материал за нови проучвания върху средновековната славянска чети-версия на ветхозаветните книги. През 1998 г. се появява първият том, подготвен от Румяна Златанова и съдържащ: наборен текст на *Книга на дванадесетте пророци* с тълкувания, научен апарат върху особеностите на славянската ръкописна традиция и гръцкия текст; гръцко-старобългарски речник-индекс; индекс на старобългарските форми и index a tergo (вж. Златанова 1998). През 2003 г. като втори том от поредицата излиза изданието на превода на *Книгата на пророк Иезекиил* с тълкувания, осъществено от Лора Тасева, Мария Йовчева и Татяна Илиева (вж. Тасева, Йовчева, Илиева 2003). Десет години по-късно е отпечатан третият том. Той е продължение на предходния и съдържа комплекс от лексикографски пособия към изданието на прор. Иезекиил, в т.ч.: ста-

На следващите страници ще анализирам гръцко-старобългарските лексикални паралели в средновековния български превод на библейската книга *Пророчество Иезекишево* с тълкувания от Теодорит Кирски по ркп. F.I.461 от РНБ, Санкт Петербург. Речниковият състав на тази библейска книга възлиза на 3252 заглавни думи, 14 199 словоформи в 35 773 употреби (Илиева 2012: 11) – обем, който го прави напълно достатъчен да бъде проучван и изследван сам по себе си, с меродавни изводи и резултати, важащи и извън рамките на Пророческото петокнижие.

Предвид ограниченията в обема на публикацията ще съсредоточа вниманието си само върху превода на една конкретна категория думи, а именно глаголите.

За наблюденията си ползвам дипломатическото издание на тълковната чети-версия на *Книгата на прор. Иезекиил*, изготвено от Л. Тасева, М. Йовчева и Т. Илиева (Тасева, Йовчева, Илиева 2003), както и съставените словоуказатели към него (Илиева 2013). Гръцките съответствия за основния библейски текст на *Книга на прор. Иезекиил* се ексцерпират от критическото издание на Циглер (Циглер 1952), а за тълкуванията на Теодорит Кирски – от препечатаното през 1859 г. в Migne PG, T. 81 издание на Schultze-Noesselt от 1769 – 1774 г.

Изследвайки преводаческите прийоми на Кирил и Методий върху материал от най-старите евангелски текстове, Е. М. Верешчагин установява, че основните принципи на превод в тях са пословният, поморфемният и смисловият (Верешчагин 1971). **Пословният превод**, при който основна транслационна единица е лексемата³, според изследователя се използва в сферата на съвпадение между славянската и гръцката цивилизация, когато думите от двата езика означават общи културни понятия (Верешчагин 1971: 46).

робългарско-гръцки речник-индекс; гръцко-старобългарски показалец; обратен речник-индекс на старобългарските форми и фреквенция (вж. Илиева 2013). Под печат е книгата *Изход*. В процес на подготовка са изданията на комплекса книги, свързани с името на пророк Иеремия и словоуказателите към тях. Работи се по текстовете на пророк Исаия, *Притчи Соломонови*, *Премъдрост на Иисус, син Сирахов*.

³В качеството си на основна транслационна единица при пословния превод думата се възприема като морфологично единство, което включва и лексеми с релационни съставки:

- възвратни глаголни форми – διακρίνομαι : съвъпрашатн сѧ, съвърѣтн сѧ; διαφώνεω : развъннѣти сѧ; ἐγγίζω : привълнѣжати сѧ; ἐκπορεύω : провълѣдѣти сѧ;
- членувани форми – τὸ βλέπειν : видѣннѣ; τὸ γελάσθαι : посмннѣ; τὸ ἔδωκα : даданнѣ;
- форми с отрицание – οὐκ ἀποθνῆσκα : жнѣти; μὴ ἀγαθός : невлагѣ; μὴ κατοικηθῆσομενος : невѣселенѣ; οὐδὲ πιστός : невѣрнѣ; οὐ καλός : невѣрѣ; οὐ ψευδής : невѣжѣ; οὐ βρεχόμενος : недѣжднѣ; μὴ περιτέμνων : невѣрѣзавнѣ; οὐκ ἐφοράω : ненавидѣти; οὐχ ὁμοιος : непрнѣкнѣнѣ; ἀπερίγραπτος : невѣписанѣ; ἀψευδής, τὸ : невѣжа.

В случаите на несъвпадение на културите, когато гръцката дума назовава понятие, което липсва в славянската цивилизация, се прилага **поморфемният превод**, при който основна транслационна единица е морфемата. Установяват се регламентирани морфологични съответствия, при които гръцки афикси и лексемни морфемни се предават посредством точно определени словообразователни елементи в старобългарския език. Този преводачески метод предполага прозрачна морфологична структура на превежданите и превеждащите единици.

Смисловият превод е употребим най-вече при превеждане от един на друг език на синтагматично равнище. Е. Верешчагин установява, че ключовите и зависимите думи в словосъчетанията се превеждат различно: влиянието на изходния текст е решаващо при превода на ключовите думи, докато зависимите думи биват превеждани по общи семи само в областта на несъвпадение на културите. При съвпадение те се превеждат по принципа на допълнителността на съчетаването на езиковите единици съобразно узуса в превеждащия език (Верешчагин 1971: 72 и сл.).

До аналогичен извод достига Е. Ханзак, анализирайки преводаческия маниер на Йоан Екзарх, който определя като „сбор от най-различни преводачески принципи“:

- превод според контекстуалната употреба на думата в изречението (в класификацията на Е. Верешчагин това е смисловият превод);
- буквален превод – етимологически вярно предаване на думата, като се излиза от основното ѝ значение (поморфемният превод в подялбата на Е. М. Верешчагин);
- превод с пренос на значение (у Е. М. Верешчагин отговаря на пословния принцип) (Ханзак 1979:121 – 171).

По същество разделението на видовете превод при двамата учени е едно и също. По мое мнение обаче терминологичното противопоставяне между ‘пословен’, ‘поморфемен’ и ‘смислов’ у Е. Верешчагин е логическо неиздържано, тъй като според вътрешната си форма определението ‘пословен’ би следвало да назовава диференциален признак на превода по количествен показател, означавайки принципа на превеждане ‘дума за дума’ при стриктно спазване на количествените характеристики на изходния текст (със или без промени в значението на думите), и да се противопоставя на превода с нарушаване на количествените параметри на оригинала. Обратно, с термините ‘поморфемен’ и ‘смислов’ се назовават диференциални признаци на превода по качествен показател в противовес на превода чрез семантична транспозиция и отъждествяване. Сами по себе те могат да бъдат пословни преводи, т.е. спазващи количествената симетрия между текстовете, или такива, които

я нарушават. Именно в това значение ще употребявам тук термините ‘пословен’, ‘поморфеман’ и ‘смилов’ превод.

Наблюденията ми върху *Книга на прор. Иезекиил* по ркп. F.I.461⁴ показва наличие и на трите посочени по-горе преводачески принципа, което навежда на мисълта, ако не за общ преводачески кръг от книжовници, работили върху чети-версията на пророческите книги, то поне за това, че старобългарският писател, автор на този превод, е ползвал като модел за подражание в преводаческата си дейност традициите, установени от Солунските братя и продължени от техните ученици и следовници.

Принципът на пословен превод в EzF.I.461 се отнася само до количественото съотношение между текстовете. Той не означава предаване на една гръцка дума с точно определена старобългарска, т.е. с лексикално регламентирано съответствие. Случаите, в които на съответната дума от подложката във всички нейни словоупотреби отговаря една и само една езикова единица в текста на превода и обратно (ще ги наричам двупосочно-еднозначни съответствия), са относително малко – само 129 (Илиева 2014: 315).

От анализиранията група думи такива са $\lambda\iota\kappa\mu\acute{\alpha}\omega$ 5 *развѣчатн* 5/5⁵, $\delta\iota\omicron\rho\acute{\upsilon}\tau\tau\omega$ 4 *прокопатн* 4/4, $\epsilon\kappa\delta\acute{\upsilon}\omega$ 4 *сѣвѣкши* 4/4, $\epsilon\upsilon\lambda\omicron\gamma\acute{\epsilon}\omega$ 3 *благословитн* 3/3, $\tau\rho\upsilon\gamma\acute{\alpha}\omega$ 3 *обнматн* 3/3. Като двупосочно-еднозначни съответствия трябва да се броят видовите двойки, като $\acute{\alpha}\lambda\theta\eta\nu\acute{\eta}\sigma\kappa\omega$ *оуинратн*, *оумрѣтн*; $\epsilon\kappa\tau\omicron\rho\nu\epsilon\acute{\upsilon}\omega$ *сѣвѣждитн*, *сѣвѣждатн*; $\epsilon\kappa\sigma\tau\rho\acute{\epsilon}\phi\omega$ *развратитн*, *развращатн*; $\epsilon\nu\alpha\lambda\lambda\acute{\alpha}\tau\tau\omega$ *прѣмѣнитн*, *прѣмѣнатн*; $\epsilon\lambda\gamma\gamma\acute{\epsilon}\lambda\lambda\omega$ *обѣцатн*, *обѣцаватн*; $\epsilon\lambda\epsilon\rho\omega\tau\acute{\alpha}\omega$ *вѣпроситн*, *вѣпращатн*; $\epsilon\pi\iota\gamma\acute{\iota}\nu\omicron\mu\alpha\iota$ *вѣитн*, *вѣиватн*; $\epsilon\tau\omicron\iota\mu\acute{\alpha}\omega$ *оуготоватн*, *оуготовитн*; $\epsilon\pi\iota\sigma\kappa\acute{\epsilon}\lambda\tau\omicron\mu\alpha\iota$ *прнеѣтитн*, *прнеѣцатн*; $\chi\omega\nu\epsilon\acute{\upsilon}\omega$ *пожши*, *пожигатн* и т. под., между членовете на които различието е граматическо, а не семантично.

В F.I.461 имат превес релациите между превеждани и превеждащи единици с асиметрична структура. В случаите, когато на съответствието от единия език във всичките му словоупотреби отговаря една-единствена лексикална единица в другия език, която обаче съответства на повече думи в първия език, говорим за еднопосочно-еднозначни транслационни двучлени. Така в транслационния многочлен $\epsilon\lambda\epsilon\upsilon\theta\epsilon\rho\acute{\omega}$ 8 *нзвѣитн* 1/20, *нзвѣитн* 1/22, *проститн* 2/5, *свѣводитн* 3/3 корелацията $\epsilon\lambda\epsilon\upsilon\theta\epsilon\rho\acute{\omega}$ – *свѣводитн* 3/3 е пример за двойка, при която една превеждаща единица от текста на превода във всички нейни словоупотреби отговаря на една и само една

⁴ Нататък за краткост използвам съкращението EzF.I.461.

⁵ Цифрата преди наклонената черта означава колко пъти съответната старобългарска дума се явява преводен еквивалент на дадената гръцка лема, а цифрата след наклонената черта посочва общия брой явявания на тази лексема в текста на превода.

лексикална единица в изходния гръцки текст, докато въпросната превеждана единица в различните си словоупотреби съответства на повече думи от превода. Обратния случай, при който на една превеждана единица от текста на подложката във всички нейни словоупотреби отговаря една и само една лексикална единица в текста на превода, докато въпросната превеждаща единица в различните си словоупотреби съответства на повече думи от подложката, виждаме в отношението на καλύπτω (12) спрямо покрътн 12/21 или на διασκεδάνωμι (3) спрямо рас'кѣтн 3/17 и пр.

В някои случаи се наблюдава чувствителна разлика във фреквенцията на гръцките думи, превеждани с една и съща славянска лексема. Най-често с определено преводно съответствие се предава предимно едно гръцко наименование, а останалите се превеждат с него рядко, т.е. то се явява за тях окازیонален преводен вариант. Например ἀναλαμβάνω (9) възѣтн 7/76, въздвнзѣтн 1/4, поѣтн 1/18; ἀποθνῆσκω (24) оумрѣтн 20/30, оумнрѣтн 3/3.

Една част от застъпените лексикални варианти при пословния превод в ЕзF.I.461 принадлежат към известните в палеославистиката синонимни двойки кирилometодиевизми и преславизми⁶. По предпочитанието на преводача към едните или другите можем да съдим за отношението му към Кирило-Методиевата лексикална традиция и Преславската книжовна норма. Това личи нагледно от приложената таблица:

Кирилometодиевизми	ЕзF.I.461	Преславизми
въздѣтн	въздѣтн (3), от'здѣтн (10)	от'здѣтн
възѣвѣтн, възѣпнтн	възѣпнтн (3), въскрнчѣтн (1)	въскрнчѣтн
въскрѣснѣтн, въскрѣснтн	въскрѣснтн (1), въстѣтн (11)	въстѣтн
грѣстн	грѣстн (15), прнтн (70)	прнтн
любы д'ѣѣтн	любы д'ѣѣтн (2)	любе д'ѣѣтн
мнѣмнтн, мнѣмѣднтн	мнѣмнтн (1), мнѣмѣднтн (1), мнѣжтн (4)	мнѣжтн
мѣстнтн	мѣстнтн (3), от'мѣстнтн (6), отоумѣстнтн (2)	от'мѣстнтн, отоумѣстнтн
навыкнѣтн	навыкнѣтн (2), наоучнтн сѣ (13)	наоучнтн сѣ

⁶ Вж. по въпроса за Кирило-Методиевата лексикална традиция и Преславската книжовна норма: Евсеев, 1905; Михайлов 1912; Добрев 1978: 89 – 98; Добрев 1979: 9 – 21; Добрев 1981: 16 – 38; Добрев 1984: 44 – 62; Баранкова 1982: 40 – 48; Славова 1984: 11 – 20; Карачорова 1984: 53 – 60; Славова 1989: 15 – 129; Пенев 1989: 246 – 317; Христова 1994; Тасева, Йовчева 1995: 49 – 52; Йовчева, Камуля 2000: 3 – 21; 19, Христова 2004; Милитенов 2006: 137 – 186.

Кирилometодиевизми	ЕзF.I.461	Преславизми
нарици	нарици (62), прозъвати (7)	прозъвати
нарицати	нарицати (139), зъвати (2)	зъвати
наслѣднѣти	наслѣднѣти (1), прнчлстнѣти (5)	прнчлстнѣти
неврѣци	неврѣци (5), прѣковндѣти (9)	прѣковндѣти
обратнѣти сѧ	обратнѣти сѧ (28), възвратнѣти сѧ (20)	възвратнѣти сѧ
подовати	лѣпо быти (27)	лѣпо быти
подражати	подражати (5)	подобнѣти сѧ
поношение	оукоорнзна (17)	оукоорнзна
погастн	погастн (6), потрѣбнѣти (22), потрѣблѣти (4)	потрѣбнѣти, потрѣблѣти
прнѣти, прнѣтнѣ	прнѣти (4), прнѣтнѣ (1) страдати (2), страсть (5)	страдати, страсть
посѣлатн	посѣлатн (1), поустнѣти (14)	поустнѣти
разоумѣ/ва/ти	разоумѣ/ва/ти (124) вѣдѣти (19)	вѣдѣти
разхъитнѣти	разгравнѣти (2)	разгравнѣти
скрѣвѣти	скрѣвѣти (1) пѣти сѧ (3)	пѣти сѧ
сѣвѣрати	сѣвѣрати (21), сѣвѣкоупнѣти (10)	сѣвѣкоупнѣти
сѣздатн	сѣздатн (4), сѣграднѣти (16), ограднѣти (4)	сѣграднѣти, ограднѣти, заграднѣти
сѣлатн, посѣлатн	посѣлатн (1), поустнѣти (27)	поустнѣти
сѣхраннѣти	сѣнавѣдѣти (28)	сѣнавѣдѣти
оупѣвати	оупѣвати (20) надѣвати сѧ (6)	надѣвати сѧ
ѧвнѣти	ѧвнѣти (23), отъкрыти (9)	отъкрыти

Както се вижда от таблицата, в едни случаи в ЕзF.I.461 се среща само Кирило-Методиевият член на опозицията (любѣ дѣлатн, подражати), а в други откриваме употреба и на двата варианта със или без количествен превес на някой от тях. Доминиращ е по-старинният член на опозицията при двойките нарици (62) : прозъвати (7); нарицати (139) : зъвати (2); разоумѣ/ва/ти (124) : вѣдѣти (19), сѣвѣрати (21) : сѣвѣкоупнѣти (10), оупѣвати (20) : надѣвати сѧ (6). Обратно, честотата на преславизмите е по-висока при двойките: въздатн (3) : отъдатн (10); любовдѣл (16) : влѣдл (61); мьстнѣти (3) : отъмьстнѣти (6), отоумьстнѣти (2); наслѣднѣти (1) : прнчлстнѣти (5); неврѣци (5) : прѣковндѣти (9); сѣздатн (4) : сѣграднѣти (16), ограднѣти (4); посѣлатн (1) : поустнѣти (27) и пр. При някои синоними с ниска фреквентност не може със

сигурност да се определи кой е доминантният член на опозицията: *вѣзътъпнтн* (3) : *вѣскръчѣтн* (1); *лнлнѣнтн* (1), *лнлнѣхѣднтн* (1) : *лнлнѣтн* (4); *скръѣвѣтн* (1) : *пѣщн сѣ* (3); *прнѣлѣтн* (4) : *стрѣдѣтн* (2).

Както се вижда от анализа, съществува баланс в употребата на „преславизми“ и „кирилометодиевизми“, който е свидетелство, че нормативността в старобългарския език от този период не е така строга. Преславската лексика не отхвърля Кирило-Методиевата, а съществува редом с нея като синонимна. От особено значение е фактът, че представената статистика засяга в еднаква степен както основния библейски текст, така и превода на Теодоритовите тълкувания, за който се знае, че е добавен впоследствие (Тасева, Йовчева, Илиева 2003: 60 – 61). Изложените факти свидетелстват за еднакви склонности при използването на лексикалния материал и дават основание преводът на Теодоритовите коментари да се отнесе приблизително към времето на създаване на КСП, и то към определен книжовен център – Преславския⁷.

Поморфемен превод

В ЕзF.I.461 е приложим и поморфемният принцип на превеждане, при който, както показва и името му, основна единица на превода се явява морфемата. Той е застъпен при думите с прозрачна словообразователна структура. Характерно за този преводачески прийом е предаването на отделните деривационни елементи (корен и афикси) в състава на дадена дума от изходния език чрез диференцирани форманти и в езика на превода.

Показателен за стратегията на преводача е начинът, по който той се отнася към префигираните думи. Статистиката сочи, че:

97-те префиксата с представка *ѣло-* от гръцко-старобългарския показалец към ЕзF.I.461 образуват 100 транслационни двойки със старобългарските си съответствия, от които 3 са с нарушаване на количествената тъждественост, а останалите 97 са пословни, в т.ч. 17 непрефигирани (17.5%) и 80 префигирани (82.5%), производни на 11 старобългарски префикса (от тях 34, т.е. 42.5%, на *отѣ-*);

9-те префиксата с представка *ѣѣ-* от гръцко-старобългарския показалец към ЕзF.I.461 образуват 29 транслационни двойки със старобългарските си съответствия, 27 от които (93.1%) са префигирани производни на 6 старобългарски префикса (от тях 11, т.е. 40.7%, на *вѣ-*), и само 2 са непрефигирани (6.9%);

94-те префиксата от гръцко-старобългарския показалец към ЕзF.I.461 с представка *ѣк-* образуват 143 транслационни двойки със старобългарските

⁷ Срв. изводите у Тасева, Йовчева 1995: 48, 52.

си съответствия, от тях 3 с нарушаване на количествената тъждественост, останалите 140 пословни, в т.ч. 7 непрефигирани (5%), а 133 префигирани (95%), производни на 10 старобългарски префикса (от тях 32, т.е. 24.06%, на *нз-/нс-*);

34-те префиксата от гръцко-старобългарския показалец към ЕзF.I.461 с представка *ἐν-/εμ-/εγ-* в състава им образуват 58 транслационни двойки със старобългарските си съответствия, от тях 3 с нарушаване на количествената тъждественост, останалите 55 пословни, от които 8 непрефигирани (14.55%), а 47 (85.45 %) префигирани, производни на 9 старобългарски префикса (от тях 10, т.е. 21.27%, на *въ-*);

94-те префиксата от гръцко-старобългарския показалец към ЕзF.I.461 с представка *ἐπι-* образуват 138 транслационни двойки със старобългарските си съответствия, 28 от тях непрефигирани (20.3%), а 110 префигирани (79.7%), производни на 11 старобългарски префикса, най-често на *на-* (24), *при-* (20) и *въз-* (17);

114-те префиксата от гръцко-старобългарския показалец към ЕзF.I.461 с представка *κατα-* образуват 158 транслационни двойки със старобългарските си съответствия, 23 от тях непрефигирани (14.6%), а 135 префигирани (85.4%), производни на 11 старобългарски префикса, най-често на *раз-* (17), *съ-* (17) и *нз-*.⁸

Приведените данни показват, че за повечето гръцки префикси съществуват точни морфологични съответствия в езика на превода.

- При префиксалните деривати с префикси *ἐν-* или *εἰς-* в гръцки това са старобългарските образувания с представка *въ-* (*εἰσπορεύομαι* : *въходити*, *вълазити*; *ἐμβάλλω* : *въврѣщн*, *въметати*, *въложити*; *ἐμπνεύω* : *въдъхнѣти*; *ἐνατενίζω* : *възнрати*; *ἐντίθημι* : *въложити*).

⁸ Процентни отношения между префиксалните модели в ЕзF.I.461 и в други паметници:

Представки Паметници	въ-	въз-	до-	за-	из-	на-	о-	об-	отъ-	по-	подъ-	при-	про-	пръ-	пръд-	раз-	сз1-	сз2-	оу-
ЕзF.I.461	4.8	8.8	0.7	2.8	7.2	6.8	5.5	4.17	4.1	15.7	0.4	5.9	4.9	5.3	0.5	5.4	12.6	8	
ПЧрнз	3.6	7.8	1.26	3.8	6.9	5.5	6.97	3.8	4.43	18.4	0.21	4.01	3.6	5.3	0.21	4.43	8.6	11	
ЮеБ	5.56	6.51	1.37	1.62	8.22	3.85	6.08	4.11	4.79	15.16	0.77	7.96	4.19	5.65	0.51	5.14	11.5	6.51	
ЮеШ	4.42	7.4	1.8	3.84	8.07	4.42	4.56	4.6	5.8	13.4	0.9	6.1	4.23	6.7	0.3	5.2	10.7	7.7	
КСП	4.4	8.2	1.5	3.9	8.1	3.4	4.85	4	4.34	13.73	0.73	6.51	4.56	7.31	0.9	4.75	9.58	9.58	
ЕфрСир	4.1	7.5	1	3.1	7.7	4.3	6.1	4.6	4.42	16.6	0.5	5.6	4	5.5	0	4.6	10.6	9.1	
ИП	5.3	7.1	1.24	3.1	8.8	3.6	6.4	4.4	3.23	14.4	0.6	4.07	4.4	5.5	2.14	4.5	11.6	9.1	
Сб107бг.	5.1	9.07	2.03	3.1	9.35	6.2	7.5	5.09	6.75	15.2	0.83	7.4	4.35	6.01	0.46	5.9	13.1	11.1	
Кириер	3.8	10.6	1.3	2	8.2	4.2	5.9	4.2	4.3	15.15	0.56	5.7	3.9	5.9	0.9	0	10.1	12.6	
Изб107Зг.	4.5	6.8	1.6	0.9	6.76	4.1	7.7	4.5	5.45	15.2	0.9	5.7	4.23	5.9	0.8	4.5	11.1	8.7	
ПрезвК	4.8	7.78	0.9	3.7	6.38	5.34	5.57	4.3	4.3	16.02	0.34	5.8	4.5	5.8	0.3	4.3	11.1	8.47	
Средно %	4.47	8.13	1.31	2.9	7.7	4.73	6	4.3	4.46	15.27	0.56	5.8	4.58	6.28	0.69	4.34	10.7	8.95	

- При формациите на *ἀνα-* – производните с *въз-* (*ἀναβαίνω* : *възънѣти*, *въсχοῦντι*; *ἀναβλέπω* : *възърѣти*; *ἀναβοάω* : *възъпнѣти*, *ἀναβράσσομαι* : *въскыпѣти*, *ἀνάγω* : *възвѣсти*, *възводнѣти*; *ἀνακάμπω* : *възвратнѣти*).
- При префиксатите на *ἀπο-* и *ἐκ-ἐξ-* – такива на *οὔ-* и *ηζ-* (*ἐκβάλλω* : *ηζгънати*, *οὔμεγнати*; *ἐκζέω* : *нскыпѣти*; *ἐκθλίβω* : *ηζрѣнати*; *ἐκδικέω* : *οὔѣсжднѣти*, *οὔμьстнѣти/οὔογμьстнѣти*; *ἐξορίζω* : *οὔгънати*; *ἐξορῦττω* : *ηζвѣсти*; *ἐξωθέω* : *ηζгънати*; *ἀπαγορεύω* : *οὔвъѣщавати + пег*, *οὔѣсжднѣти*, *οὔъгапнѣти сж*; *ἀπάγω* : *οὔвѣсти*).
- При формированията с *προ-* в гръцки стоят съответствия също с представка *про-* и в старобългарския превод или пък с близкозначната на нея *прѣдъ-* (*προαγορεύω* : *проповѣднѣти*, *проповѣдѣти*, *прорнцнѣти*; *προλέγω* : *прѣдъповѣднѣти*; *προφυλάττω* : *прѣдъсѣна-вѣдѣти*).
- При думи с префикс *δια-* – деривати на *раз-* (*διαγιγνώσκω*, *διανοέω* : *разоумѣти*; *διαιρέω* : *раздѣлнѣти*; *διακρίνω* : *разлжнати*; *διαλύω* : *раславнѣти*, *расыпнати*; *διασκεδάννυμι*, *διασείρω* : *расѣнати*).
- При такива с *ἐπι-* и *προσ-* – производни на представките *на-* и *прн-* (*ἐπάγω* : *навѣсти*, *наводнѣти*, *прнвѣсти*; *ἐπέρχομαι* : *нанѣти*, *нападнѣти*, *прннѣти*, *прнходнѣти*; *ἐπιβλέπω* : *прнзърѣти*; *ἐπιγράφω* : *написати*; *ἐπιμίγνυμι* : *прнмѣснѣти*; *ἐπινοέω* : *прнмыслнѣти*; *ἐπιπίπτω* : *напастнѣти*).
- При образувания със *συν-* – префиксати на *съ-* (*συμβουλεύω* : *съвъѣщавати*; *συγκλάω* : *съломнѣти*; *συγχέω*, *συμφύρω* : *съмѣсти*; *συνάγω*, *συλλέγω* : *съвнрнати*), по-рядко на *прн-* (*σύμμικτος* : *прнмѣшениѣ*; *συνάλτομαι* : *прнвъскопнѣти сж*, *прнтъкати*; *συναριθμέομαι* : *прнчнѣти сж*; *συνδέω* : *прнвѣзати*; *σὺρρέω* : *прнходнѣти* – само с частична опора в гръцкото съответствие).
- Тук попада и изразяването на гръцки глаголни форми с бипрефикс, един от чиито елементи е някоя от изброените по-горе представки, като: *διεξ-* : *про-* (*διεξέρχομαι* – *пронѣти*); *ἐξανα-* : *въз-* (*ἐξανίστημι* : *въставнѣти*, *ἐξανίσταμαι* : *въстати*); *ἐξαπο-* : *не-* (*ἐξαποστέλλω* : *нспоустнѣти*); *ἐπανα-* : *въз-* (*ἐπανάγω* : *възвратнѣти*; *ἐπανίσταμαι* : *въстати* *ἐπανάστασις* : *въстаннѣти*; *ἐπανέρχομαι* : *възвратнѣти*, *възвращнѣти*; *ἐπάνοδος* : *възвращениѣ*); *ἐπειс-* : *прн-* (*ἐπεισάγω* : *прнвѣсти*; *ἐπεισακτος* : *прнходѣти*); *προαπο-* : *про-* (*προαπαγγέλλω* : *проповѣдѣти*); *συμπερι-* : *прн-* (*συμπεριλαμβάνω* : *прннати*); *συνανα-* : *прн-* (*συναναμείγνυμαι* : *прнмѣшати*). При превода е налице опростяване на бипрефиксалните комплекси до монопрефикс.

Разбира се, всеки гръцки префикс може да има различни преводни еквиваленти: както точно морфологично съответствие, така и други представки, в т.ч. и такива с противоположно значение (εἶσ-έρχομαι : въ-лазнтн, въ-лѣстн, въ-н-нтн, но също пр-н-тн, нз-лѣстн; εἰσάγω : въ-вєстн, въ-воднтн, въ-нєстн, въ-врѣцн, но също прн-вєстн, прн-воднтн, нз-вєстн; ἐμφυσάω : въ-доуњжтн, въ-дѣхнжтн, но също въз-доуњжтн; ἀπαλλάττω : нз-бавнтн, нз-бавлатн, но също оу-далатн, оу-далєвнтн; ἀπο-στρέφω : отъ-вратнтн, отъ-вращатн, отъ-врѣцн, но също въз-вратнтн, об-[в]ратнтн, съ-вратнтн; δι-αρπάζω : раз-гравнтн, но също въс-хытатн; ἐπιστρέφω : въз-вратнтн, об-[в]ратнтн, об-[в]ращатн, отъ-вратнтн, раз-вратнтн; про-αιρέομαι : нз-врѣтн, нз-въратн, нз-волнтн; προσ-φέρω : прн-нєстн, прн-носнтн, прн-нашатн, но също до-нєстн, нз-носнтн); συλ-λογίζομαι : по-мыслнтн.

- Свободно предаване на представката се наблюдава понякога и при бипрефиксатите (отново съпроводено с опростяване до единичен префикс при превода): ἀποката- : оу- (ἀποκαθίστημι : оуставнтн); ἀντεισ- : нс- (ἀντεισάγω : нспльннтн).

От друга страна, полипрефигирани думи в превода могат да стоят срещу гръцки съответствия с една представка или без представка. Това в старобългарски са обикновено монопрефиксати, загубили вече прозрачността на първоначалния си представъчен строеж, чийто първи префикс се среща само (или предимно) в свързано състояние със съответната коренова морфема, което става причина за дублиране на афикса посредством плеонастично натрупване на още една представка без съществена промяна в значението на новата формация единствено с цел обнова на избледнялата вече нюансировка на базовата дума чрез комбинирането ѝ с други форманти. Ето няколко примера за такива корелати: ἀνάμνησκω : въспомѣнжтн (срв. μνήσκω : помѣнжтн); κομωδέω : нзъовлннтн (срв. ἐλέγχω, διελέγχω : овлннтн); καταφρονέω, ὑπεροράω : прѣовндѣтн (срв. καταφρονέω : овндѣтн); διακρίνομαι : съвъпрашатн сλ (срв. ἐπερωτάω : въпрашатн); κομίζομαι : въспрнѣтн; καταβάλλω : оповрѣцн; συσκοτάζω : посѣмравнтн сλ. Пример за цяло словообразователно гнездо бипрефиксални образувания от различни граматически категории като преводни съответствия на гръцки думи с една представка или без представка ни предоставят производните от основи съвъкоуπ-/прнвъкоуπ- (συνάγω, συνάπτω, συζεύγνυμι : съвъкоупнтн; προσάγω, νεύω : съвъкоуплатн сλ; συνάπτομαι : прнвъкоупнтн сλ).

В F.I.461 открих примери за превод на гръцки представъчни формации и посредством разгърнати синтагми, в които семантиката на префиксалния компонент е изразена в превода чрез пълнозначна дума. Пример за такава трансформация наблюдаваме при еквивалентите *σύν-φημι* : *тожде рѣци*, където на префикса *σύν-* от оригинала отговаря местоимението за означаване на идентичност *тожде*; *σύν-βαίνω* : *равънъ выти*, където срещу социативната представка в изходния език стои самостояйна дума – прилагателно със съответстващо значение; *ἀντιλέγω* : *съпротнвъ* (ο)глаголатн, *протнвж* глаголатн, глаголатн *съпротнвно*, където *ἀντι-* е предадено с наречия за начин *съпротнвъ*, *съпротнвно*, *протнвж* (срв. преводните решения на други места в текста посредством префигираны глаголи с представка *отъ-* *отъврѣци* и *отъглаголатн*)⁹. Особено характерен е този начин на превеждане при префиксатите на *προ-*, предадени на различни места в F.I.461 посредством съчетания от наречие и глагол (*προ-λέγω* : *прѣжде съказати*, *прѣдн съказати*; *προ-σημαίνω* : *прѣжде гавити*; *προ-αιρέομαι* : *паче нзволити*; *протиμάω* : *паче почитати*)¹⁰. Обратното преобразуване откриваме при превода на синтагмата *γίγνομαι εἶσω* посредством префигирания глагол *въ-лѣсти*. Такива примери се срещат немалко още в КСП. При *прѣдъ-про-зърѣти*, грц. *προ-οράω* (3:16-17/232a22¹¹) в старобългарското съответствие е налице префиксален плеоназъм. Към тази техника на превод спада и изразяването на гръцкия префикс *ἀνα-* освен чрез редовния му еквивалент представката *въз-*, също и посредством *adverbium паки* в *ἀναυθέω* : *паки процвѣсти* (29:146-15/291623). Посоченият начин на превеждане на гръцки префигираны глаголни форми чрез старобългарското словосъчетание ‘глагол + наречие’ се явява една от специфичните особености на Кирило-

⁹ Вж. по данни на СС и СтБР *протнвж* глаголатн *ἀντιλέγειν* (Супр), *съпротнвъ* *προповѣдати ἀνακηρύσσειν* (Супр), *съпротнвъ* *βογοῦ ἀντίθεος*. Срв. *протнвж* *εἰς ἀντιπαλαίειν* (Супр), *протнвж* *нзити ὑπαντᾶν, ἀπαντᾶν, ἐξέρχασθαι εἰς ὑπάντησιν* (Сав, Зогр, Мар, Ас), *крѣпити сѧ ἀνταγωνίζεσθαι*; *съпротнвъ* *кывати ἀντιπράσσεισθαι*.

¹⁰ Срв. в КСП *прѣжде/на/реченъ* срещу грц. *προρρηθείς, προλεχθείς* Супр, Евх (СС). *прѣжде* *повѣдовати προκαταγγέλλειν*, *прѣжде* *прити проодоποιεῖν* Mt 5:17 Зогр, Ас; *прѣжде* *прогласити проанаφωνεῖν* Супр, Клоц, *прѣжде* *проповѣдати проанаκηρύσσειν* Супр, *прѣжде* *съвѣщати проанаφωνεῖν* (Супр), *прѣжде* *въдѣти προβλέπειν* Супр; *паче почитати* *протиμάω* Супр (СС).

¹¹ Сигнатурата се състои от две части – текстологична и кодикологична, визуално открити със знак “/” и смяна на шрифта. Пред слаш стои сигнатурата на библейския текст, която съдържа индикация за главата и стиха. След слаш се дава кодикологичната сигнатура (в курсив). Тя включва данни за листа и реда.

Методиевата книжовна школа в плана на по-свободното предаване на гръцката лексика изобщо¹². Като цяло може да се каже, че що се отнася до префиксацията, предаването на гръцките представъчни производни в F.I.461 отразява преводаческа практика, характеризираща се с по-голяма волност в изразяването на общото вътрешно значение на гръцката лексема, което като тенденция при изграждането на старобългарската книжовна норма е заложено още с Кирило-Методиевите преводи на библейските и богослужебните текстове. За това говори и свободното предаване в редица случаи не само на префиксалната морфема, но и на корена на думата. От многобройните примери ще приведа само няколко: например кореновата морфема -фер-, съчетана с различни префикси, се предава в F.I.461 освен с буквалното ѝ съответствие -нос-/-нес- също и с производните на много други основи (ἀποφέρω : отъвѣстн; ἐκφέρω : нзлгъкнжтн, продрстнтн; катаφέρω : попьратн; μεταφέρω : прѣноснтн, но покрай него и прѣкнѣнатн и обратн; περιφέρω : носнтн, проноснтн, но и глаголатн; проσφέρω : датн, податн, подвижнжтн, кластн, положжтн, про/повѣдатн, съказатн, явлатн, творнтн, сътворнтн); -αγ- в състава на различни префиксати се превежда наред с точния ѝ еквивалент -вод-/-вѣд- още и с производните от най-различни други бази (вж. само колко корелати има: ἐλάγω : напоѹстнтн, възложжтн, датн, намѣнтн, отъвѣщаватн, порѣщн, прорѣщн, прорнцатн, прорнцатн, прострѣтн).

Поморфемният превод съвсем невинаги е доказателство за невъзможността да се намери друг преводен еквивалент на предадената морфема по морфема гръцка дума. Старобългарските думи, превеждащи едно към едно морфемната структура на съответните гръцки думи в оригинала, си корелират и с други думи в изходния текст и обратно, гръцки думи, за които съществуват точни структурни калки в целевия език, освен с тях се превеждат и с други думи, техни семантични транспозити. Например старобългарските лексеми расѣпатн и расыпатн в EzF.I.461 през създават морфемния строеж на гръцките думи διασπείρω, διασκεδάνωμι и διασκορπίζω. Същевременно обаче расыпатн превежда в качеството си на семантичен транспозит и φθειρω, λύω, λυμάλνομαι, ἐκχέω (с точен структурен еквивалент нзлнатн), а също и ἐκστρέφω (на свой ред предаван морфема по морфема посредством развратнтн и развращатн). Глаголите съ-крошнтн и съ-търѣтн калкират гръцката лексема συν- τρίβω, превеждана също и от нейния обичаен семантичен транспозит нскоѹснтн. И т.н., и т.н.

¹² Вж. предходните две бележки.

Същият принцип на буквално превеждане чрез „копиране“, само че не морфема по морфема, а корен по корен, се прилага при калкирането на гръцки *composita*. Вероятно създаден в процеса на този превод е двусъставният глагол *благо-съмыслити*, гр. *εὖ-γνώμοσύνη*, който не фигурира в никой от източниците за съпоставителен материал. Напротив, вече утвърден и трайно установен в книжнината от периода на Първата българска държава е глаголят *зълѡ-глаголати* : *κακολογέω*. По-свободното отношение към оригинала личи при предаването на гръцки симплекс с двусъставна дума в транслационната двойка *ἐπιβουλεύω* – *зълѡсѡмыслити*, засвидетелствана само в този текст, и обратно, когато гръцки композит (например *ψυχαγωγέω*) е преведен със симплекс – *оутѣшати*, *оутѣшити*. Някои от тези съответствия се явяват частични преводи на гръцката двусъставна дума, пресъздавайки един от двата ѝ пълнозначни компонента (по-често втория, който е и обикновено главен): *εὐδοκέω* : *нзѡолити*; *ζωγραφέω* : *вѣпнѡсати*. Първият (подчиненият) компонент е предпочетен като носител на общия смисъл в *ζωοποιέω* : *ожити*.

Интересни примери за вариативни преводи на сложни гръцки думи със симплекси в старобългарски, единият от които превежда нейната първа, а другият – втората ѝ съставка, ни предлагат транслационните парадигми *μεγαλ-αυχέω* : *вѡлнѡчати сѡ*, *хвалити сѡ* и *κατα-κληρο-νομέω* : *прнѡдѡстити*, *прѣѡчати*.

Превод на повече гръцки словосложения чрез един и същ симплекс вж. при *μεγαλοφρονέω*, *μεγαλ-αυχέω* : *вѡлнѡчати сѡ*. И обратно, предаване на едно гръцко словосложение с два и повече симплекса имаме при *εὐφραίνομαι* : *вѡсѡлнѡчати сѡ*, *пораѡватнѡчати сѡ* и *κατακληρονομέω* : *прнѡдѡстити*, *прѣѡчати*. Съществуват и още по-сложни транслационни многочлени с повече от едно синонимни гръцки словосложения, отговарящи на повече от един близкозначни симплекси (*οἰκοδομέω* *градити*, *вѣзѡградити*, *заградити*, *оградити*, *сѡградити*, *сѡграждатнѡчати*, *сѡзѡдѡдѡчати*, *поставити*, *сѡтворити*, *нѡстѡсати*).

В други случаи преводът е смислов: *χειροτονέω*, *ἐκχειροτονέω* : *поставити*, *поставѡватнѡчати*; *κωμωδέω* : *нзѡѡвѡлнѡчнѡчати*; *σκιαγραφέω* : *назѡнаменѡчати*, *назѡнаменѡватнѡчати*.

Тази свобода в превеждането води до вариации при превода на един и същ компонент в състава на различни композиции съобразно съчетаемостта му с пълнозначната дума, съставляваща другия компонент в грц.

словосложение: γε-ωργέω : д'ѣлати, възд'ѣлати, но διημι-ουργέω : сътворити; ζω-γραφέω : възписати, но σκια-γραφέω : назнаменати, назнаменовати; κληρο-νομέω : пр'ѣлати, но οἰκο-νομέω : стронити.

Разгледаната по-горе във връзка с поморфемния принцип на превеждане техника на изразяване на гръцките префиксални образувания чрез словосъчетания, компонентите на които предават поотделно семите в гръцките думи, е широко приложима в ЕзФ.Ι.461 (а също и в евангелските, апостолските и псалтирните текстове, чийто превод се свързва с дейността на славянските първоапостоли и техните най-преки ученици) и при предаването на двусъставни композиции в старобългарски. Тази техника има пряко отношение към прилагането на т. нар. факсимилен превод, при който се спазва принципът на формално-изразната идентичност на оригинала. Характерна е за по-късния редактиран текст на богослужебните книги в Плисковско-Преславското книжовно средище. Ето няколко примера за превод на сложни глаголи посредством разгърнати синтагми и дори цели фрази в зависимост от тяхната семантика:

- Превод на грц. сложен глагол чрез съчетание на наречие за количество и степен с глагол: μεγαλορρημονέω **вълми възглаголати** (от типа на *composita elativa* с инвариантно значение 'извършване на действие с висок интензитет').
- Превод чрез съчетание на наречие за начин с глагол: благо съд'ѣловати, благо сътворити εὐεργετέω (двусъставни формации от типа *composita determinativa*, чийто първи компонент служи за пояснение на втория).
- Превод чрез съчетание на глагол с име във функция на пряко допълнение (във в. п. или р. п. съобразно реакцията на глагола): νομοθετέω : законъ запов'ѣдати, законъ зав'ѣщавати; χειροτονέω : ц'esar'ѣ поставити; μνησικακέω : з'ълобы паматовати, з'ълобы пом'ѣнжати, з'ълобъ дръжати, пом'ѣнжати з'ъло.
- Превод чрез съчетание на глагол с предложен израз: ἡματοσκοπέω : вражити въ ѡτρ'ѣхъ.
- Превод чрез съчетание на глагол с тв. п. за средство: λιθοβολέω **каменнѣмъ разбити, каменнѣмъ заз'ѣлнати**.

Представеният материал от ЕзФ.Ι.461 за превода на гръцки префигурани глаголни форми или *composita* чрез словосъчетания, компонентите на които калкират поотделно семите в гръцките съответствия, както и примерите за превод на гръцка проста дума чрез словосъчетание, свързват тясно езика на ЕзФ.Ι.461 с дейността на славянските първоапостоли

и техните най-преки ученици. Редом с това трябва да се отбележи, че в изследвания текст са регистрирани множество синонимни двойки между симплекс, *compositum* и словосъчетание. Например глаголят λέγω от гръцкия текст в старобългарския превод се превежда с различни непрефигирани и префигирани симплекси (глаголатн, рещн, вѣщатн, гавлатн, повѣдѣтн, повѣдоватн, нарецин, нарицатн, прорещн, съказатн, проповѣдатн) и словосъчетания (слово проноснин, притѣуж творитн); на ἐπιβουλεύω съответстват видовата двойка поморфемни преводи помыслитн — помышлатн, но също и композит зъглосъмыслитн и перифрастичен израз отан съвѣщатн; καταδυναστεύω превеждат видовата двойка префигирани симплекси прѣковндѣтн — прѣковндѣтн, поморфемният превод наснитн и съчетанието насниѣ творитн.

Случаи в ЕзФ.І.461 с нарушаване на количествената симетрия между двата текста

Тук на първо място ще отбележа т. нар. двоен превод, известен под наименованието ἐν διὰ δυοῖν, при който на единични думи в гръцки отговарят тавтологични словосъчетания от два съчинено свързани лексикални синонима в старобългарски¹³. При анализираната категория думи е налице един пример: ρυθμίζω (2) вѣуннатн н състронитн 1/1, 1.

Много по-разпространени в текста са обратните случаи, при които на тавтологични словосъчетания от два съчинено свързани лексикални синонима в гръцки отговарят единични думи в старобългарски (превеждане δύο διὰ ἐνός): θρηνέω καὶ ὀδύρομαι : плакатн сж 1/18; καλλωπίζω καὶ περιβάλλω : нмѣтн 1/77; κατακοσμέω καὶ καταποικίλλω : оутваритн 1/3; στυγνάζω ἄθυμέω : оунылѣ вытн 1/5 (с безсъюзна връзка между синонимите в гръцки).

Разбира се, повечето гръцки думи от посочените тавтологични двойки се срещат и поотделно в текста на Пророчество Иезекииево. Тогава срещу тях в старобългарския превод може да стои същото преводно съответствие, с което е преведено и плеонастичното съчетание, или

¹³ Същия преводачески прием наблюдава в Шестоднев и Е. Блахова. Тя стига до извода, че в повечето случаи единият от синонимите е неологизъм, който вероятно преводачът е счел за нужно да обясни (Блахова 1959: 141 – 167). На „двойните преводи“ обръща внимание и Е. Ханзак. Нещо повече, той ги определя като най-ярката особеност на произведенията на Йоан Екзарх. Според него „двойните преводи“ не са синоними или варианти, а „стилни дублети, от които всеки в своя стил означава същото, което означава неговият съответник в другия стил“ (Ханзак 1987:79 – 127). Вж. още Вайер 1964: 159.

друга близкозначна дума: ἀθυμέω : тжжнтн 1/1; θρηνέω : плакатн сλ 9/18, вѣсплакатн сλ 4/8.

Интересното е, че в такава плеонастична употреба се срещат не лексикални или семантични неологизми, използвани по този начин, за да се постигне по-голяма яснота в израза, а високо фреквентни и добре познати думи. Тук не се касае за грешка в стила. Казването два пъти с различни думи на едно и също нещо е търсен стилистичен похват, заимстван в българската средновековна книжнина от византийската литература, който се прилага от автора, респ. преводача, в стремежа му към съзнателно и подсъзнателно внушение на определена информация и идеи у читателя. Предпочитането на различен спрямо гръцкото съответствие начин на превеждане за пореден път свидетелства за свободното отношение на старобългарския книжовник към оригинала и за независимо прилагане от негова страна на тавтологията като художествен прийо̀м, без влияние от подложката.

Бяха обособени следните групи нееднородни спрямо подложката преводачески решения при глаголите в ЕзF.I.461:

- Превод на гръцки прост глагол посредством глаголно-именно словосъчетание, изградено от глагол със значение ‘ставам’/‘съществувам, съм’ + прилагателно име, носител на семантичното значение на съчетанието: στυγνάζω ἀθυμέω οφνυλѣ вытн 1/5; ἀρκέομαι сѣтъѣ вытн 2/2; ἀλεικάζομαι подовьнѣ вытн 1/34; γιγνώσκομαι вѣстьнѣ вытн 1/1; ἐξισόομαι тѣььнѣ вытн 2/4; ἔοικα подовьнѣ вытн 2/34; πρὶκλονьнѣ вытн 2/7; ζάω жнвѣ вытн 18/14; στερέομαι лнхѣ вытн 1/5; κοινώνέω πρὶκλονьнѣ вытн 1/7; ὁμοίοομαι πρὶκλονьнѣ вытн 2/7, тѣььнѣ вытн 2/4.

Срещат се и обратните примери, в които гръцки глаголно-именни словосъчетания от глагол със значение ‘ставам’/‘съществувам, съм’ и прилагателно име, носител на семантичното значение на съчетанието, се превеждат посредством старобългарски прост глагол. Гръцката синтагма най-често се изгражда на основата на вербален елемент γίγνομαι: ἀοίκητος γίγνομαι разорнтн pass 1/12; βέβαιος γίγνομαι оутврѣднтн 1/20; γνώριμος γίγνομαι познатн 1/28; ἔρημος γίγνομαι опогетѣнтн 1/22; πλήρης γίγνομαι напълннтн 2/32; σπουδαιότερος γίγνομαι потѣцатн 2/3; ὑποβρύχιος γίγνομαι погразатн 1/1; πλήρης γίγνομαι напълннтн 2/32. По-рядко се използва друг глагол: ἀλλότριος καθίστημι οφδαпатн сλ 1/3; κύριος εἶμι сѣвластн 1/1; ὑπάρχω σημαντικός (сλ) тавлатн 1/61.

- Превод на гръцки прост глагол посредством глаголно-именно словосъчетание, изградено от глагол със значение ‘ставам’/‘съществувам, съм’ + име на деятел, носител на семантичното значение на съчетанието: βασιλεύω цѣсарь **ВЪТН** 4/87; ποιμαίνω пастьрь **ВЪТН** 1/24; πολεμέω ратьннкъ **ВЪТН** 1/19; στρατηγέω воєвода **ВЪТН** 1/10.

Обратен пример, в който гръцко глаголно-именно словосъчетание от глагол със значение ‘ставам’/‘съществувам, съм’ и име на деятел, носител на семантичното значение на съчетанието, се превежда посредством старобългарски прост глагол, ни предоставя транслационната двойка παραβάτης γίγνομαι прѣстѣпнѣтн 1/14.

- Превод посредством старобългарски прост глагол на глаголно-именни словосъчетания в гръцки, изградени от глагол със значение ‘ставам’/‘съществувам, съм’ + *ποσην actionis* в подложна функция, носител на семантиката на съчетанието: διασπορά γίγνεσθαι расъпатнѣ 1/15; ἔφοδος γίγνεσθαι прнѣтн 1/70; οἰκοδομία γίγνεσθαι съграднѣтн 1/16 παρανάλωμα γίγνεσθαι потрѣбнѣтн 1/22; σφαγή γίγνεσθαι оубнѣтн 1/10.

Обратен пример, в който гръцко глаголно-именно словосъчетание от глагол със значение ‘ставам, съществувам, съм’ и *ποσην actionis* в подложна функция, носител на семантиката на съчетанието, ни предлагат транслационните двойки *γομφιάζω (Z)¹⁴ оскѡмнны **ВЪТН** 1/3 и ἀιμωδιῶ οскѡмнны **ВЪТН** 2/3.

- Превод посредством старобългарски прост глагол на гръцки перифрастични изрази, състоящи се от глагол със значение ‘ставам, съществувам, съм’ и обстоятелствено пояснение, изразено чрез наречие: εἶσω γίγνομαι вѣлѣстн 1/9; κρύβδην γίγνομαι съкрытн **СА** 1/4; κακῶς διακείμενος волан 1/5.

Пример за превод на нелична глаголна форма причастие, пояснено от тавтологична група наречия за начин посредством трансформиране в име на лице според негова качествена характеристика, предоставя транслационната двойка ὁ ἀνόμως καὶ παρανόμως βεβιωκῶς βεζакѡньннкъ 1/31, а посредством прилагателно – ὁ πόρρω οἰκῶν дальннн 1/3.

- Превод посредством старобългарски прост глагол на гръцки перифрастични изрази, състоящи се от глагол със значение ‘ставам, съществувам, съм’ и предложен израз за означаване в преносен смисъл на състояние или процес: ἐν αἰσθήσει γίγνομαι поуоуѣтн 1/6,

¹⁴ Думата е от ръкописната традиция на превода на Седемдесетте (вж. на съответното място в критическия апарат към изданието на Циглер).

съмнотрнѣтн 1/8; κατὰ σάρκα γίγνομαι въплѣтнѣтн сѧ 1/1; ἀπὸ τελειότητος γίγνομαι съврѣшнѣтн 1/7; ὑπὸ τινὶ γίγνομαι повннѣнѣтн 1/21; ἐν ἰσυχίᾳ (sc. εἶναι) мльчатн; εἰς φυγὴν трѣπομαι провѣгнѣтн 1/4.

Обратен случай, в който гръцки прост глагол се предава посредством перифрастичен израз в старобългарски, съставен от глагол със значение ‘ставам, съществувам, съм’ и предложен израз за означаване на мястото, респ. състоянието, в което се намира субектът, илюстрират транслационните двойки αἰχμαλωτεύομαι вътн въ плѣнѣтн 1/5 и ἐρημόομαι въ поустынаѧ вътн 1/26.

- Превод посредством старобългарски прост глагол на гръцки перифрастични изрази, съставени от глагол за движение и предложен израз с име, носещо семантиката на цялата синтагма и означаващо състоянието, в което се намира субектът: εἰς αἴσθησιν ἔρχομαι поноуѣтн 1/6; εἰς γῆρας ἐλάσαι състарѣтн сѧ 1/1; εἰς φυγὴν трѣπομαι провѣгнѣтн 1/4; μεθ’ ὑπερβολῆς προστήκω ληκнѣтн 1/1. Вж. аналогичен пример за превод на перифразата τῆ αἰχμαλωσίᾳ πίπτω със страдателен залог на глагола плѣннѣтн (плѣнѣнѣтн вътн).

Обратен случай, в който гръцки прост глагол се предава посредством перифрастичен израз в старобългарски, съставен от глагол за движение и предложна конструкция, носеща семантиката на цялата синтагма и означаваща действието, което извършва субектът, предлагат транслационните двойки ἀκολουθεῖ въ слѣдѣтн нтн 1/13, 22 и κολλάζομαι въ мжкжк въплѣтн 1/26, 9 (за изразяване на изменение на състоянието).

- Превод посредством старобългарски прост глагол на гръцки перифрастичен израз, съставен от транзитивен глагол и предложна конструкция: διὰ πυρὸς παράγω жѣщн 1/1; μεθ’ ὑπερβολῆς προστήκω лнхнѣтн 1/1.
- Превод посредством старобългарски прост глагол на гръцки перифрастични изрази, състоящи се от транзитивен глагол + наречие – ψευδῶς промнѣнѣтн 1/2; ψευδῶς проаγορεύω лѣгатн 1/2.
- Превод на гръцки прости глаголи посредством описателни старобългарски глаголно-именни словосъчетания, изразяващи обектно отношение и означаващи ‘извършване на действието по семантиката на назованото име’. Като глаголен компонент най-често се използват глаголи със значение ‘правя, върша’ ἀπολογέομαι отъвѣтѣтѣтн творнѣтн 1/5, 92; ἐμπореύομαι коуѣтѣтн творнѣтн 1/1; καταδυναστεύω наснлнѣтн творнѣтн 1/5; λέγω прнѣтѣтѣтн творнѣтн 1/26, 92; τέρπω веселнѣтн творнѣтн 1/4, 92; ἐπινοέω помнѣслоуѣтн сътворнѣтн 1/22, 258; πολεμέω бранѣтн сътворнѣтн

1/2, 258; σημαίνω знаменниѣ сътворѣти 1/14, 258; μοιχάομαι любви дѣлати 1/4, 4); ‘имам, приемам’ (ὀνίνημι οὐσιπέχα приѣти 1/27, 149; ἀπονίναμαι οὐσιπέχѣ приѣти 1/27, 193; ἐντροφάω пищѣ приѣти 1/14, 149; μετακινέομαι вращенниѣ приѣти 1/1, 149; βοηθέω помощи наѣти 1/19, 77; πείθομαι вѣрѣ наѣти 1/3, 77 πιστεύω вѣрѣ наѣти 1/3, 77), по-рядко други транзитивни глаголи (θύω τρέβѣж положити 1/11, 36, τρέβѣж класти 1/3, 4; καταθύω τρέβѣж положити 1/11, 36; λέγω слово проносити 1/188, 2; διαπαρθενεύω дѣвѣство расъпатити 2/2; δευτερώω въторою порѣцати 1/1, 1; φρονέω мысль дрѣжатити 1/1, 23 αἰνίττομαι слово прѣносити 1/188, 6). При всички тези случаи глаголният компонент е с избледняло лексикално значение. Той само изразява предикативността на цялата синтаagma, в резултат на което започва да функционира като полукопула. Могат да се посочат примери за превод на една гръцка дума със синонимни изрази, изградени на основата на еднакъв именен и различни глаголни компоненти (θύω τρέβѣж положити, τρέβѣж класти). Понякога противопоставянето е чисто граматическо – между свършен и несвършен вид (παρανομέω творѣти беззаконниѣ/сътворѣти беззаконниѣ; φορτίζω вѣремена задѣкватити/вѣрѣма задѣкѣти). Примери за превод на близкозначни гръцки думи с един израз ни предоставят транслационните корелации πείθομαι, πιστεύω вѣрѣж наѣти и ὀνίνημι, ἀπονίναμαι οὐσιπέχѣ приѣти.

Обратни случаи, при които гръцки описателни глаголно-именни словосъчетания, състоящи се от сказуемо с допълнение към него (основно във винителен, по-рядко според рекцията на глагола в друг падеж), биват превеждани посредством прости глаголи на старобългарски, означаващи действие по значението на името от съответната гръцка конструкция: σιγήν ἄγω мѣкватити 1/6; ἀπολαύω κηδεμονίας помощи 1/5; ταφῆς ἀξιοόμαι погребѣти 1/10; βασιλείαν πρυτανεύω цѣсарѣствоватити 1/8; καρπὸς δρέπω приплодити 1/6; κατηγορίαν χωρέω глаголатити 1/574; πέρας εὕρισκω съконѣватити 1/38; θεραπείας φροντίζω стрѣтити 1/8 (с родителен падеж в гръцки заради рекцията на глагола); λιμὸν ἐξελαύνω напнитити 1/4; νίκην παραδίδωμι одолѣтити 1/2.

Като глаголен компонент в превежданата гръцка синтаagma особено често откриваме глаголи със значение ‘правя, върша’ (τόλμημα δράω дрѣжитити 1/7; ἀπόκρισιν ποιέω отѣвѣщатити 1/18; ἄνοδον ποιέομαι вѣзитити 1/12; κατηγορίαν ποιέομαι доглаголоватити 1/3, глаголатити 1/574; ἐπιμέλειαν ποιέομαι стрѣтити 1/8; μέθην ἐμποιέω оґонити 1/1; σύστημα ποιέω съвѣратити 1/21; σπονδὰς ἐπιτελέω τρέбѣж класти 1/11, 4; ψόφον ἀποτελέω вѣсплѣсатити

1/1; ἐγχειρίζω τὴν τιμωρίαν καζηνητη 1/4); ‘приемам, получавам’ (θάνατον δέχομαι οἰμῶκτη 1/30; αἴσθησιν δέχομαι πουογητη 1/6; ἄρδειαν δέχομαι ναπατητη 1/1; ἐπίγνωσιν δέχομαι ποζηνητη 1/28; πέρας δέχομαι събвѣτη сλ 1/2; σημεῖα δέχομαι знаменанъ вѣτη 1/5; σφαγὴν δέχομαι ηζηνητη med 1/19; ἐπίγνωσιν δέχομαι ποζηνητη 1/28; κίνησιν ἐπιδέχομαι врьтѣτη сλ 1/1; πέρας τυγχάνω сѣкониъвѣτη 1/38; θρήνον λαμβάνω προρεψи 1/46; ἐπανόδου τυγχάνω вѣзвратити 1/20 – с родителен падеж в гръцки заради рекцията на глагола); ‘имам’ (ἄδειαν ἔχω μοψи 1/16; ἐπιμιξίαν ἔχω сѣмѣκτητη 1/10; ἔχω τὴν θέσιν лежати 1/2; ἐπιμιξίαν ἔχω сѣмѣκτητη 1/10); производни на φέρω, най-вече προσφέρω (ἄλοιφὴν καὶ χρίσμα προσφέρω πομαзати 1/13; ἀνάπαυλαν προσφέρω покониτη 1/3; ἄρδειαν προσφέρω наπονти 1/7; διδασκαλίαν προσφέρω сѣвѣκτηти 1/9; ἐμπορίαν προσφέρω продавати 1/6; ἐπαγγελίαν προσφέρω проповѣдати 1/52; λόγους προσφέρω глаголати 1/574; [μαντεῖαν] προσφέρω пророчати 1/17; ὠφέλειαν προσφέρω οὔспѣти 1/6; παιδείαν ἐπιφέρω наказати 1/28;); τίθημι и префиксалните му деривати (ὄνομα τίθημι нареψи 1/62; αἴσθησιν ἐντίθημι слышати 1/55; τέλος ἐπιτίθημι сѣкониъвѣτη 2/38).

Както се вижда от горните примери, допълнението към глагола в гръцката перифраза обикновено е отглаголно съществително, но то може да бъде означено и чрез признакова дума, визираща предмет или лице или включена в състава на безличен израз: ἀτέλεστον ποιέω сѣкониъвѣτη + neg 1/38; δῆλον ποιέω сѣвѣκτηти 1/9, сѣказати 1/73, пвλιати 1/61; δορυάλωτον ἀπάγω плѣкннѣти 1/43; δορυάλωτον λαμβάνω плѣкннѣти 2/43; ὑποχείριον λαμβάνω плѣкннѣти 1/43; σπουδαιότερον ποιέω потъщати 1/3. В тези случаи глаголите са с избледняло значение, функциониращи като полукопули. Семантиката на целия израз се носи от името (съществително или прилагателно) в състава на съчетанието.

Могат да се посочат примери за превод с една и съща старобългарска дума на синонимни гръцки изрази, изградени на основата на еднакъв именен и различни глаголни компоненти: λόγους προσφέρω глаголати 1/574 и λόγον μεταφέρω глаголати 1/574. Понякога разликата в изходния език е чисто граматическа – по число и залог: λόγον ποιέω глаголати 1/574 и λόγους ποιούμαι глаголати 2/574. Примери за превод на близкозначни гръцки перифрази с различен глаголен или именен компонент посредством една и съща дума или синонимна ней в старобългарския превод ни предоставят транслационните корелации τέλος ἐπιτίθημι сѣкониъвѣτη 2/38, θάνατον δέχομαι οἰμῶκτη 1/30 и βίου τέλος δέχομαι οἰμῶκτη 1/30.

Пример за аналогично преводаческо решение, но посредством форма в страдателен залог на старобългарския глагол ни предлага преводът на изразите ἀνδραποδισμὸν ὑπομένω и αἰχμαλωσίας κοινώνω, предадени в F.I.461 чрез плѣнниѣ выти (при втория в съчетание с предлог съ + тв. п. за изразяване на съвместно действие).

Превод на описателно глаголно-именно словосъчетание, оформено като пасивна конструкция посредством прост глагол на старобългарски в страдателен залог, означаващ действие по значението на името от гръцката перифраза, илюстрира транслационната корелация αἰχμάλωτος ἀπάγομαι плѣнниѣ сѧ (pass.).

Превод на обектно глаголно-именно словосъчетание с глаголен компонент партиципиална форма посредством деятелско име илюстрира транслационната двойка δασμὸν φέρων даньникѣ 1/1.

- Превод на описателно глаголно-именно словосъчетание, състоящо се от сказуемо + име в дателен падеж във функция на непряко допълнение, посредством прост глагол на старобългарски: θανάτῳ παραδίδωμαι оумрѣти 1/30; λοιμῷ παραδίδωμαι погывнѣти 1/26; σφαγῇ παραδίδωμι о҃внѣти 1/10; ταφῇ παραδίδωμι по҃рестѣти 2/10, по҃рнѣти 1/3. Като глаголен компонент в превежданата гръцка синтагма се използват различни форми на παραδίδωμι ‘предавам на’. Значението на глагола се формализира, а семантиката на целия израз се носи от името (съществително или прилагателно) в състава на съчетанието.
- Глаголно-именни съчетания, резултат от перифрази на гръцки прости деадективни глаголи чрез оформяне на свободно словосъчетание на прилагателен компонент, превод на изходния гръцки адектив с определен семантичен кръг глаголни компоненти, срв. например: κακῶ (< κακός) зълю сътворитѣти 1/43, 258; ἐξερημόω (< ἔρημος) по҃стѣ поставитѣти 1/18, 22.

Обратния случай на прости деадективни глаголи в старобългарския превод срещу гръцки свободни словосъчетания от прилагателно и определен семантичен кръг глаголни компоненти демонстрират транслационните двойки ποιέω πονηρὰ вѣзаконьноватѣти 1/5, σπουδαίτερον ποιέω потъцѣатѣти 1/3 и ἀλλότριος καθίστημι о҃длапатѣти 1/3.

Възвратно местоимение, включено в състава на предложен израз по значението на изходния гръцки адектив, мотивиращ глагола в подложката, е преводаческият избор в транслационната двойка οἰκειόμαι на сѧ възѣатѣти 1/76.

- Глаголно-именна синтаagma, резултат от перифраза на гръцки прост *adjectivum verbale*, при която се оформя свободно словосъчетание от предложен израз със субстантивен компонент deverбатив, съответстващ семантично на мотивиращия съответното гръцко прилагателно глагол, и партиципиална форма на глагол със значение ‘ставам’/ ‘съществувам, съм’, срв. например *λυμαντικός* на *връдъ сын* 1/6.
- Глаголно-именни словосъчетания, резултат от вътрешно поморфемно калкиране на гръцки негирани глаголни форми, съдържащи в морфемната си структура алфа привативум. Прилаганата в ЕзФ.1.461 техника на превод на гръцките прости глаголи с негация довежда до оформяне при превода на словосъчетания, изградени от старобългарска глаголна форма + предлог *вєз* + съществително име: *ἀτεκνόω вєз ѿддѣ сътворити* 1/22, 258; *ἀτεκνόομαι вєз ѿддѣ быти* 2/22; *ἔξατινάομαι вєз ѿстн быти* 1/8, 1078. Друг начин, по който се превеждат гръцки глаголни форми, съдържащи алфа привативум, е посредством глаголно-именна синтаagma с отрицание към глагола (*ἀχαριστέω благодати не нѣѣти* 1/22, 77) или към името (*ἀτιμάζομαι въ неѿстн быти* 1/51 – в състава на предложен израз с предлог *въ*). Вж. също словосъчетанията в ЕзФ.1.461, състоящи се от глаголен компонент партиципиална форма със значение ‘който няма’ + допълнение според семантиката на гръцкото съответствие, превод на гръцки адективи с алфа привативум *ἀχάριστος нѣнѣнн благодати* 1/1 и *ἄψυχος доѿшѣ не нѣнн* 1/59, 77. В тези случаи преводът се явява експликация на мотивиращата база на гръцките корелати, принадлежащи към синтактико-семантичния тип *nomina attributiva* с инвариантно значение ‘имане/нямане, притежаване/непритежаване’ (за наименованията на действия и състояния), респ. при признаковите наименования – ‘който притежава/не притежава нещото, назовано чрез изходното съществително, от чиято основа е образуван конкретният деноминатив’.
- Превод на гръцки описателни глаголно-именни словосъчетания, съставени от лична или нелична глаголна форма, принадлежаща към определен семантичен кръг глаголни компоненти + наименование на оръдие и средство (в пряк и преносен смисъл), изразено чрез дателен падеж в инструментална функция, посредством прост глагол, означаващ действие по значението на името от съответната гръцка конструкция: *ἐνέδραις ἐπιτελιχίζω прѣѣдѣѣти* 1/3; *σιγῇ στένω мльѿати* 1/6; *ἄνθεσι κοσμέομαι процвѣсти* 1/5; *πανωλεθρία ὑποβάλλω*

πογοῦντη 1/20. Като глаголен компонент в превежданата гръцка синтаagma особено често откриваме глагола χράομαι със значение ‘служи си’: κινήσει χράομαι ποδνηзати сλ 1/7; λογισμοῖς χράομαι ποмыслити 1/6; μαντεία χράομαι повражити 1/1; μεταμελεία χράομαι покаити сλ 1/6; μετανοία χράομαι покаити сλ 3/6; ὄρκω χράομαι клати сλ 1/3; ποσὶ χράομαι стжпати 1/2; πτέρυξι χράομαι парити 1/8; τῇ κινήσει τῶν πτερύγων χράομαι парити 1/8 (с допълнително разширение от несъгласувано определение към гръцката перифраза); πυρὶ χράομαι попалити 1/2; ῥοπῇ χράομαι οὔστρѣнити сλ 1/2; σάλπιγγι χράομαι въστрѣжити 1/4; τούτοις τοῖς λόγοις χράομαι сн словеса/сним словеса глаголати 2/188, 574 (с допълнително разширение от рекурсивен елемент показателно местоимение); ὕλαις χράομαι распалити 1/1; φρονήματι χράομαι велнѣати сλ 1/5; (φαρμάκοις) χράομαι лѣковати сλ 1/1; φιλία χράομαι възлюбити 1/8; φυγῇ χράομαι провѣгнѣти 1/4. И тук глаголът, както и при разгледаните по-горе глаголно-именни словосъчетания, изразяващи обектно отношение, е с избледняло значение, а семантиката на целия израз се носи от съществителното в състава на гръцкото съчетание.

Обратен случай, при който гръцки прост глагол се превежда с описателно глаголно-именно словосъчетание, състоящо се от сказуемо + име в тв. п., илюстрира транслационната двойка κερατίζω κοστη ροгы 2/2.

- Превод на гръцки свободни глаголно-именни словосъчетания, съставени от субстантив в Dativus instrumenti + партиципиален глаголен компонент към определен семантичен кръг verba regentia, изискващи този падеж, посредством старобългарски прости adjectiva или деадективни субстантиви със значение според семантиката на съществителното в състава на гръцкото съчетание: πενίᾳ συζῶν οὔκογъ 1/5; κομῶσας πλήθει πλнѣъ 1/17; τρόπῳ δυσσεβεί κεχρημένος неѣстнѣъ 1/12 (с допълнително разширение от съгласувано определение към съществителното от гръцката перифраза); πλούτῳ κομῶν κοгатнна 1/1; паранομία συντραφεῖς беззаконннѣъ.

При смисловия превод езиковите единици в старобългарските словосъчетания се превеждат по принципа на допълнителността. Закономерността ‘попълване на словосъчетанието’, характерна за този преводачески подход (Верещчагин 1971: 72 и сл.), в ЕзF.I.461 се наблюдава при превода на следните синтагми: δίκας ἀπαιτέω отъсжжденнне сътворити 1/13, 258, сждъ творити 1/50, 92; εἰθύνας ἀπαιτέω казнъ н мжкж прнѣати 1/53, 26, 193; ψῆφον ἐκφέρω отъвѣщати отъсжжденнне 3/18, 13; δίκας

δοῦναι казнь ѡтн 1/53, 9; μισθὸν δίδωμι мьздѣ въздѣтн 1/8, 76; πλεονασμὸν λαμβάνω лнхюе възмагатн 1/5, 2; μαντείαν μαντεύομαι влѣх-вованнѣ нлѣтн 1/9, 77. Вж. също принципа „попълване на словосъчетанието“ при превеждането на гръцка синтаγμα с причастие посредством глаголно-именно словосъчетание в старобългарски език в транслационната двойка καρπὸς τίκτουσα плоды оукрашена 1/32, 4. Свобода на превода преводачът демонстрира и при предаването на израза ἄπὸ Χριστοῦ чрез изречението отъгнѣлѣ во хѣ на земин; на фразата τῶ τρολικῶ ... κέχρηται χαρακτῆρι посредством думите прѣмѣкненіемъ словоу глѣть; на съчетанието ποτάμιον ὕδωρ с добра вода и пр., и пр.

И в случаите на смислов превод, както при поморфемния, когато е предпочетен нееднороден спрямо гръцката изходна форма начин на превеждане, преводаческото решение е в полза на модел, който вече е утвърден в езика приемник. Тук се разкрива една от особеностите на старобългарската лексикална норма – нейната възпроизводимост в текстове с различна жанрова природа поради високия ѝ книжовен престиж и ясните структурни признаци на разпознаваемост на моделите.

Заклучение

И така, въз основа на направените наблюдения върху превода на ЕзF.I.461 можем да синтезираме следните изводи:

Констатира се наличие и на трите – утвърдени още от Кирил и Методий – преводачески принципа (пословен, поморфемен и смислов), което говори, ако не за общ кръг от книжовници, осъществили старобългарския превод на пророческото петокнижие, то поне за подражание и стриктно следване от страна на автора на този превод на установените от Солунските братя традиции, продължени от техните ученици и следовници.

Лексикалното вариране при превода представлява резултат от прилагането на различни преводачески техники, обуславя се от пъстротата на словообразователната структура на думите и разнообразието от начини за ново речепроизводство (деривация, композиция). В общолингвистичен план то се предопределя от естественото развитие на още младия книжовен език и неговата лексикална система, намираща се в т. нар. стадий на асиметричност, когато на едно означаемо съответстват няколко означаващи в отношение на дублетност помежду си – необходим етап от утвърждаването на названието на дадено понятие, временно състояние в езиковата синонимика.

Многобройните примери за формално несходен превод с гръцката подложка сочат, че значителна част от поморфемните преводачески решения и

калките не са произведени в процеса на работата върху ЕзF.I.461, а са вече трайно установен в лексикалната система на езика, конвертируем речев ресурс. Друг път е възможно въобще да нямаме работа с калки, а двусъставните формации да присъстват изконно в езика на превода, сходството им с лексиката на оригинала да е само типологично. Често срещаното в изследвания текст предаване на префигурани форми и композиции със съчетания (по метода на поморфемния превод или на калкирането с нарушаване на количествените параметри на подложката) е характерно за езика на първите – Кирило-Методиевите – преводи. Редом с това обаче се документира и употреба на симплекси или *composita*, типични за преславската редакция на богослужебните книги.

Направеният анализ показва, че в основата на позиционно обусловената синонимия, наблюдавана в паметника, стоят различни лексико-семантични съотнасяния между превежданите и превеждащите единици. Контекстуалните синонимни преводи по правило се характеризират с ниска честотност.

Съпоставката с класическия старобългарски корпус и с паметниците от Преславската книжовна школа откроява отличната запознатост на преводача на ЕзF.I.461 с многозначността на гръцките лексеми и способността му точно да предава значението им в текста, нюансирайки превода чрез различни изразни средства на старобългарския език. Срв. предаването на *μαρτυρέω* с *пророчѣствовати* и *сѣвѣкствовати*, освен с познатите от богослужебните текстове преводни съответствия от корен *послоуш-/послоуш-*; или пък на *μίμνημι* с *приложити* редом с регулярното *сѣмѣкшати* и пр. В посочените примери различният превод на дадено гръцко съответствие показва стремеж за използване на разнообразни синонимни средства за предаване на оттенъците в значението на дадена лексема в съответната фраза. Преводаческото решение в тези случаи е свързано главно с контекстуалното значение на думите и е избор на старобългарски еквивалент, който да запази по-точно смисъла на оригинала. Тези и ред други примери на лексикално вариране показват творческото отношение на преводача към гръцката подложка, което се изразява в стремежа му да предаде вярно и до известна степен – да уточни авторовата мисъл. Това се извършва чрез използването не само на нормирания лексикален фонд на книжовния език, но и на лексика, която рядко се среща в писмените паметници, но е част от говоримия старобългарски език. Ясно личат усилията на преводача да търси и намира за всеки отделен случай подходящи преводни съответствия.

СЪКРАЩЕНИЯ

Ас – Асеманиево евангелие

Евх – Синайски евхологий

ЕфрСир – Ефрем Сирийски

Зогр – Зографско евангелие

Изб1073г. – Симеонов сборник по Светославовия препис от 1073 г.

ИП – Историческа палая

ЙоЕБ – *Богословие* на Йоан Екзарх

ЙоЕШ – *Шестоднев* на Йоан Екзарх

КСП – Класически старобългарски паметници

Кириер – Огласителни слова на Кирил Йерусалимски

Клоц – Клоцов сборник

ПрезвК – *Беседа против богомилите* на Презвитер Козма

ПЧрнз – Поучения на Петър Черноризец

Сб1076г. – Симеонов сборник от 1076 г.

СС – Старославянският словарь (по рукописям X – XI вв.)

СтБР – *Старобългарски речник*

Супр – Супрасълски сборник

ЛИТЕРАТУРА

Баранкова 1982: Баранкова, Г. С. Лексикални особености в паметниците на Преславската книжовна школа. Изборникът от 1073 г. и Шестодневът на Й. Екзарх Български. [Barankova, G. S. Leksikalni osobenosti v pametnitsite na Preslavskata knizhovna shkola. Izbornikat ot 1073 g. i Shestodnevat na Y. Ekzarh Balgarski.] // *Език и литература*, 37, 1982, 1, 40 – 48.

Вайер 1964: Weiher, E. Studien zur philozophischen Terminologie des Kirchenslavischen. // *Die Welt der Slaven* 9, 1964, 147 – 175.

Верещагин 1971: Верещагин, Е. М. *Из истории возникновения первого литературного языка славян. I. Переводческая техника Кирилла и Мефодия.* [Vereshchagin, E. M. Iz istorii vozniknoveniya pervogo literaturnogo yazyka slavyan. I. Perevodcheskaya tehnika Kirilla i Mefodiya.] Москва: Изд-во МГУ, 1971.

Добрев 1978: Добрев, И. Гръцките думи в Супрасълския сборник и втората редакция на старобългарските богослужбни книги. [Dobrev, I. Gratskite dumi v Suprasalskiya sbornik i vtorata redaktsiya na starobalgarskite bogoslužhebni knigi.] // *Български език*, 28, 1978, 2, 89 – 98.

Добрев 1979: Добрев, И. Текстът на Добромировото евангелие и втората редакция на старобългарските богослужбни книги. [Dobrev, I. Tekstat na Dobromirovoto evangelie i vtorata redaktsiya na starobalgarskite bogoslužhebni knigi.] // *Български език*, 29, 1979, 1, 9 – 21.

- Добрев 1981:** Добрев, И. Агиографската реформа на Симеон Метафраст и съставът на Супрасълския сборник. [Dobrev, I. Agiografskata reforma na Simeon Metafrast i sastavat na Suprasalskiya sbornik.] // *Старобългарска литература*, кн. 10, 1981, 16 – 38.
- Добрев 1984:** Добрев, И. Апостолските цитати в Беседата на Презвитер Козма и преславската редакция на Кирило-Методиевия превод на Апостола. [Dobrev, I. Apostolskite tsitati v Besedata na Prezviter Kozma i preslavskata redaktsiya na Kirilo-Metodieviya prevod na Apostola.] // *Кирило-Методиевски студии*. Кн. I, 1984, 44 – 62.
- Евсеев 1905:** Евсеев, И. *Книга пророка Даниила в древнеславянском переводе*. [Evseev, I. Kniga proroka Daniila v drevneslavyanskom perevode.] Санкт-Петербург: Г. Лисснер и Д. Совко, 1905.
- Златанова 1998:** Златанова, Р. Книга на дванадесетте пророци с тълкувания. [Zlatanova, R. Kniga na dvanadesette prorotsi s talkuvaniya.] // *Старобългарският превод на Стария завет*. Под общата редакция на Св. Николова. Т. I. София: Кирило-Методиевски център – БАН, 1998, 250 – 417.
- Иванова-Мирчева, ред. 1999 – 2009:** *Старобългарски речник* [Starobalgarski rechnik.] Отговорен редактор: Д. Иванова-Мирчева (= СтБР). Т. I. София: В. Траянов, 1999; Т. II. София: В. Траянов, 2009.
- Илиева 2012:** Илиева, Т. Словник *Книги пророка Иезекииля* по списку F.I.461: Глоттометрическа характеристика. [Ilieva, T. Slovník Knigi proroka Iezekiilya po spisku F.I.461: Glottometrisheskaya harakteristika.] // *Славянское и балканское языкознание. Палеославистика: Слово и текст*. Москва: И-т славяноведения РАН, 2012, 9 – 42.
- Илиева 2013:** Илиева, Т. *Старобългарско-гръцки словоуказател към Книгата на пророк Иезекиил*. Съст. Татяна Илиева (= Старобългарският превод на Стария завет. Т. 3). [Ilieva, T. Starobalgarsko-gratski slovoukazatel kam Knigata na prorok Iezekiil. Sast. Tatyana Ilieva (= Starobalgarskiyat prevod na Stariya zavet. T. 3).] София: КМНЦ – БАН, 2013.
- Илиева 2014:** Илиева, Т. Прилагане на статистическите методи в изследванията по история на превода (върху материал от *Книгата на св. пророк Иезекиил* с тълкувания от Теодорит Кирски по ръкопис от XIV век). [Ilieva, T. Prilagane na statisticheskite metodi v izsledvaniyata po istoriya na prevoda (varhu material ot Knigata na sv. prorok Iezekiil s talkuvaniya ot Teodorit Kirski po räkopis ot XIV vek).] // *Slavia*, LXXXIII, № 3, 2014, 310 – 322.
- Йовчева, Камуля 2000:** Йовчева, М., М. Камуля. От лексиката до структурата на *Книга на пророк Иезекиил*: резултати от компютърно изследване на средновековен текст на различни равнища. [Yovcheva, M.,

- М. Kamulya. Ot leksikata do strukturata na Kniga na prorok Iezekiil: rezultati ot kompyutarno izsledvane na srednovekoven tekst na razlichni ravnishta.] // *Palaeobulgarica*, 24, 2000, № 3, 3 – 21.
- Карачорова 1984:** Карачорова, И. Лексиката на Чудовския псалтир и преславската редакция на старобългарските богослужбни книги. [Karachorova, I. Leksikata na Chudovskiya psaltir i preslavskata redaktsiya na starobalgarskite bogosluzhebni knigi.] // *Български език*, 34, 1984, № 1, 53 – 60.
- Милтенев 2006:** Милтенев, Я. *Диалозите на Псевдо-Кесарий в славянската ръкописна традиция*. [Miltenov, Ya. Dialozite na Psevdo-Kesarij v slavyanskata rakopisna traditsiya.] София: Авалон, 2006, 137 – 186.
- Михайлов 1912:** Михайлов, А. В. *Опыт изучения текста Книги Бытия пророка Моисея в древнеславянском переводе*. [Mihaylov, A. V. Opyt izucheniya teksta Knigi Bytiya proroka Moiseya v drevneslavyanskom perevode.] Варшава: Тип. Варшав. Учеб. Округа, 1912.
- Николова 1995:** Николова, Св. К истории текста *Книг Царств* в славянской письменности. [Nikolova, Sv. K istorii teksta Knig Tsarstv v slavyanskoj pis'mennosti.] // *Jews and Slavs*. Vol. 3. Jerusalem, 1995, 54 – 68.
- Николова 1998:** Николова, Св. Проблемът за издаването на небогослужбните български средновековни текстове на Стария завет. [Nikolova, Sv. Problemat za izdavaneto na nebogosluzhebните balgarski srednovekovni tekstove na Stariya zavet.] // *Старобългарският превод на Стария завет. Под общата редакция и с въведение от Светлина Николова. Т. 1. Румяна Златанова. Книга на дванадесетте пророци с тълкувания*. София: БАН – КМНЦ, 1998.
- Пенев 1989:** Пенев, П. Към историята на Кирило-Методиевия превод на Апостола. [Penev, P. Kam istoriyata na Kirilo-Metodieviya prevod na Apostola.] // *Кирило-Методиевски студии*. Кн. 6. София, 1989, 246 – 317.
- Славова 1984:** Славова, Т. Преславски следи в лексиката на Архангелското евангелие. [Slavova, T. Preslavski sledi v leksikata na Arhangelskoto evangeliie.] // *Език и литература*, 39, 1984, 1, 11 – 20.
- Славова 1989:** Славова, Т. Преславска редакция на Кирило-Методиевия старобългарски евангелски превод. [Slavova, T. Preslavska redaktsiya na Kirilo-Metodieviya starobalgarski evangelski prevod.] // *Кирило-Методиевски студии*, кн. 6. София: БАН, 1989, 15 – 129.
- Тасева, Йовчева 1995:** Тасева, Л., М. Йовчева. Преводачески особености в *Книга на пророк Иезекиил* по ръкопис F.I.461 от Руската национална библиотека. [Taseva, L., M. Yovcheva. Prevodacheski osobenosti v Kniga na prorok Iezekiil po rakopis F.I.461 ot Ruskata natsionalna biblioteka.] // *Palaeobulgarica*, 19, 1995, № 4, 49 – 52.

- Тасева, Йовчева, Илиева 2003:** Тасева, Л., М. Йовчева, Т. Илиева. *Книга на пророк Иезекиил с тълкувания*. Изданието е подготвено от Л. Тасева и М. Йовчева. Подбор на гръцкия текст: Т. Илиева (= Старобългарският превод на Стария завет. Т. 2.) [Taseva, L., M. Yovcheva, T. Ilieva. *Kniga na prorok Iezekiil s talkuvaniya*. Izdaniето e podgotveno ot L. Taseva i M. Yovcheva. Podbor na gratskiya tekst: T. Ilieva (= Starobalgarskiyat prevod na Staria zavet. T. 2.)]. София: БАН – КМНЦ, 2003.
- Ханзак 1979:** Hansack, E. Zum Übersetzungstil des Exarchen Johannes. // *Die Welt der Slaven*, 24, 1979, 121 – 171.
- Ханзак 1987:** Hansack, E. Zur Technik der Doppelübersetzung. // *Anzeiger für slavische Philologie*, 18, 1987, 79 – 127.
- Христова 1994:** Христова, И. *Речник на словата на Климент Охридски*. [Hristova, I. Rechnik na slovata na Kliment Ohridski.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 1994.
- Христова 2004:** Христова, И. *Служебният Апостол в славянската ръкописна традиция*. [Hristova, I. Sluzhebniyat Apostol v slavyanskata rakopisna traditsiya.] София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2004.
- Цейтлин 1977:** Цейтлин, Р. М. *Лексика старославянского языка. Опыт анализа мотивированных слов по данным древнеболгарских рукописей X – XI вв.* [Tseytlin, R. M. Leksika staroslavjanskogo yazyka. Opyt analiza motivirovannyh slov po dannym drevnebolgarskih rukopisej X – XI vv.] Москва: Наука, 1977.
- Цейтлин, Вечерка, Благова, ред. 1999:** *Старославянский словарь (по рукописям X – XI вв.)*. Под редакцией Р. М. Цейтлин, Р. Вечерки и Э. Благовой. [Staroslavjanskij slovar' (po rukopisyam X – XI vv.). Pod redaktsiej R. M. Tseytlin, R. Večerki, E. Vlagovoj.] Москва: Русский язык (= СС), 1999.
- Циглер 1952:** Ziegler, J. *Ezechiel*. (= *Septuaginta. Vetus Testamentum graecum*. Vol. 16., Pars 1.). Göttingen, 1952, 7 – 13. (2. durchgesehene Auflage mit einem Nachtrag von Detlef Fränkel. Göttingen, 1977).